

DEMÉNY LAJOS

A magyar–román viszony válságos korszakát elemző összefoglaló margójára

A múlt 2002. év folyamán jelent meg Csíkszeredában L. Balogh Béni monográfiája a magyar–román viszonyról 1939-ben és 1940-ben.* A szerintem tárgyilagos és alapos összefoglaló, leszámítva a bevezetést, a kötet végén közölt 14 dokumentumot és a névmutatót, három fejezetből áll. Az első fejezetben a szerző áttekinti a magyar–román diplomáciai és gazdasági kapcsolatokat 1939 márciusától, vagyis a honvédség kárpátaljai bevonulásától 1940 júniusáig, amikor a volt Szovjetunió megszállotta Besszarábiát és Észak-Bukovinát. L. Balogh Béni azért választotta a kiindulást 1939 márciusától, mert Kárpátalja visszafoglalása után „a magyar külpolitika legfőbb célja az erdélyi területi revízió megvalósítása volt”, s mint ilyen szerves része a rákövetkezőknek. Megjegyzi egyben, hogy a kárpátaljai bevonulással egyidejűleg beindult román katonai mozgósítás „igen feszültté tette a kétoldalú viszonyt”, ami szerinte különben is felette jellemezte a román–magyar diplomáciai kapcsolatokat az általa vizsgált másfél évben.

A második fejezet tárgyát a második bécsi döntés előzményei alkotják, közelebről a magyar diplomácia offenzívája, amikor a „különböző nagyhatalmi megfontolásokból” Németország fokozatosan megváltoztatta addigi „elutasító magatartását” a magyar fél követeléseit illetően. Ennek keretében L. Balogh Béni tüzetes vizsgálódásai kiterjednek külön a magyar és külön a román fél tárgyalásaira a tengelyhatalmakkal 1940 júliusában, valamint a sikertelen magyar–román megbeszélésekre Turnu Severinben 1940 augusztusában.

Végül a harmadik fejezetben részletesen mutatja be „a döntőbíráskodás körülményeit, majd a második bécsi döntés kihirdetését, fogadtatását és visszhangját, illetve annak demográfiai, gazdasági, politikai következményeit”.

Mielőtt a részletesebb ismertetésre térnék szükségesnek tartom megemlíteni L. Balogh Béni véleményét az 1920. évi trianoni békeszerződésről. Szerinte a második világháború Magyarországon ez a szigorúan tiltott, ún. tabu témák egyike volt. Így summásan ez nem állja meg a helyét, mert az általa is idézett Molnár Erik szerkesztette kétkötetes *Magyarország története* cím alatt 1964-ben kiadott összefoglalóban ismételen is előfordul Trianon említése. Igaz, hogy a kor szerinti beállításban, de nem hiányzik! A megfelelő rész szerzője Ránki György ellentmondásoktól nem mentes vázlatában a békefeltételek „súlyosak voltak”, de ugyanakkor azt is állítja, hogy Trianon „törvényesítette a többségben nemzetiségek által lakott területek, Szlovákia, Kárpátalja, Erdély, Horvátország, stb. elszakadását Magyarországtól. A sok nemzetiségű magyar állam szétesett, s a nemzetiségi elnyomástól sokat szenvedett magyarországi nemzetiségek törekvése, önálló nemzeti államokhoz való csatlósuk, valóra vált”. Persze joggal kérdezheti a mai olvasó, hogy mennyire volt nemzeti vagy inkább soknemzetiségű állam

* L. Balogh Béni: A magyar–román kapcsolatok 1939–1940-ben és a második bécsi döntés. Pro-Print Könyvkiadó. Csíkszereda, 2002. 426 oldal + 3 fénykép és 1 térkép.

a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság, Csehszlovákia és Románia? Ezt úgy látszik Ránki György is érezte, mert megjegyezte közben, hogy „a versailles-i imperialista békerendszer” során valójában „tisztán magyarlakta területeket is csatoltak az antant országokkal szövetséges Csehszlovákiához, Romániához és Jugoszláviához”. Következett ezek után Ránki György később nem csupán árnyaltabb, de homlokegyenesen ellenkező véleménye. 1964-ben ugyanis azt állította, hogy „ha Trianon jelentős változást okozott is az ország gazdasági struktúrájában, ennek *kibatásai helyes gazdaságpolitikával megoldhatók lettek volna*” (kiemelés tőlem – D. L.). Említsem meg utoljára, hogy Ránki György utalt a magyarországi nyersanyaghiányra Trianon után és annak következtében, az ország elszigetelésére, nemzetközi kapcsolatainak teljes szétzilálására. Az ő beállításában az első világháború utáni Magyarország már elejétől fogva fasiszta állam volt. Mi több, szinte Szekfű Gyula volt a „fasiszta rendszert” igazoló ideológia kidolgozója.

A hosszúra sikeredett kitérő után térjünk vissza L. Balogh Béni összefoglalójához. Ő már árnyaltabb képet nyújt Trianonról. Leszögezi, hogy az ominózus „békeszerződés területi előírásai durvák és elvszerűtlenek voltak”, de Magyarország területe 71 és lakossága 63 százalékát veszítette el, hogy »Csonka« Magyarország területét egymagában a Romániához juttatott terület is felülmúlta”. Azt sem felejtí, hogy a trianoni békeszerződés, például, a románoknak az önrendelkezés jogát biztosította, míg a magyarságot ettől megfosztotta. „Trianon nyomán – írja a szerző – több mint 3 millió magyar került kisebbségi helyzetbe, közülük mintegy 1,6 millióan a Romániának ítélt területen éltek”. A határok meghúzásában ún. „stratégiai szempontok, az új államok gazdasági érdekei s a vae victis (jaj a legyőzötteknek) elve érvényesült”. Tegyük hozzá a magunk részéről, hogy Trianon után mintegy 300 ezer erdélyi magyar kényszerült vándorbotot venni kezébe, és hogy később a Magyarországgal határos zónába tömegesen telepítettek románokat más vidékekről. Tetőzte ezt a sovén sugallatú román iparsítási politika, minék következtében a betelepített románok megváltoztatták a határmenti zónák nemzeti-demográfiai arányait. A magyar többségű városok elrománosítása mára befejezett helyzetet teremtett. Tudjuk persze, hogy maga a szerző is ismeri mindezt, de helyszűke miatt mellőznie kellett. Fontosnak tartjuk kiemelni L. Balogh Béni azon megállapítását, miszerint „a két világháború közötti Magyarországon a területi revízióknak nem volt reális gondolati alternatívája”.

Ezek után L. Balogh Béni alapos elemzés tárgyává teszi a második bécsi döntés megítélését mind a magyar történetírásban és köztudatban, mind pedig a románban. Leszögezi, hogy a két ország történetírása „általában egymástól eltérő módon értékelték s értékeli a második bécsi döntés körülményeit, magát a döntést, illetve annak következményeit” olyannyira, hogy „a fogalomrendszer használata is eltér egymástól”. A román nyelvet anyanyelvű szinten bíró szerzőnk első ízben tekinti át a román történetírásban a második bécsi döntésről kialakított képet, annak színeváltozásait. Mind ezt kritikai szemlélete hatja át, amelyet érvényesít a magyar történetírás vonatkozásában is. Nem is tudnánk olyan jelentősebb román tanulmányt, kiadványt említeni, amelyet a szerző figyelmen kívül hagyott volna, és roppant gazdag könyvészetében fel ne használt volna. Bevezetője végén L. Balogh Béni az alábbiakban összegzi és foglalja össze a második bécsi döntéshez vezető utat: „a magyar–román kapcsolatok kulcskérdését 1920–1938 között is Erdély” birtoklása képezte. A „megbékélési kísérletek és a regionális együttműködési tervek legtöbbjének nem volt reális alapja: a nagyhatalmi erőviszonyok alakulása, de még inkább a két ország mély érdekellentéte ezeket rendre

megtorpedózta. Románia területi kérdésekben hajthatatlan volt, a kisebbségek ügyét pedig belpolitikai problémának tekintette, s 1938-ig nem kívánt még tárgyalásokba sem bocsátkozni erről. Magyarország ezzel szemben nem volt hajlandó lemondani az igazságtalan trianoni béke revíziójáról, bár mindvégig igyekezett egyfajta *modus vivendi* kialakítani a szomszédos Romániával. A romániai magyar kisebbség megoldatlan helyzete nagy mértékben hozzájárult a két ország viszonyában meglévő feszültségek állandósulásához”. Kiemeli továbbá Németország előretörését, Franciaország visszaszorulását, a kisantant megszűntét, az európai *status quo* lazulását és tulajdonképpeni felszámolását, ami Romániát előnytelen helyzetbe, Magyarországot pedig közelebb juttatta „egy esetleges területi revízió lehetőségéhez Erdély viszonylatában is”.

A monográfia első fejezetének L. Balogh Béni *A magyar-román kapcsolatok a kárpátaljai bevonulástól Besszarábia szovjet megszállásáig* címet adta, s amint azt már jeleztük, az 1939 márciusa és 1940 augusztusa közötti korszakot tekinti át benne. Ám a megelőző események közül visszanyúl az első bécsi döntésig, amelyben 1938. november 2-án Ribbentrop és Ciano Magyarországnak ítélte az 1920-ban elcsatolt Felvidék déli szögletét Kassa, Munkács és Ungvár városokkal együtt. Utána Magyarország az egész „Kárpátalja megszerzését tűzte ki célul”, miközben Románia sem nézte tétlenül az eseményeket. Sőt a magyar–lengyel közös határ létrehozását megakadályozandó, területi igényében számított a stratégiailag fontos vasútvonalra is.

Megkezdődött a diplomáciai „versenyfutás” Magyarország és Románia között a nagyhatalmi támogatásért. Kezdetben, pontosabban 1939 márciusa után Románia helyzete kedvezőbbben alakult. Ám nemsokára terítékre került a romániai magyar kisebbség kérdése a Magyarország és Románia közötti viszonyban. 1939 augusztus derekán Románia elkezdte hadainak összevonását Erdélyben a magyar határ mentén. Ez azonban lekerült a napirendről, mert közben a Ribbentrop–Molotov paktum szabta meg a térség függőben lévő kérdéseinek rendezését. L. Balogh Béni a kútfők kimerítő felhasználásával elemzi a magyarországi állásfoglalásokat, beleértve a Teleki Pál miniszterelnök, a vezérkari főnök Wert Henrik és Bartha Károly honvédelmi miniszter közötti nézeteltéréseket és feszültségeket is. Ha Teleki Pál a nyugati nagyhatalmakra, főleg Angliára és az Amerikai Egyesült Államokra való tekintettel a higgadtabb és körültekintőbb külpolitika híve volt, Werth és Bartha sürgette Románia azonnali megtámadását, mihelyt a Szovjetunió fellépne Románia ellen Besszarábia bekebelezése céljából. A legfelsőbb magyar vezetés döntésében pillanatnyilag Teleki Pál véleménye győzött. A testület 1939. december 22-én kimondta ugyanis, hogy a Románia elleni hadbalépésnek három feltétele van:

1. – ha veszély fenyegeti az erdélyi magyarságot;
2. – ha bolsevista forradalom tör ki Romániában;
3. – ha Románia katonai ellenállás nélkül területeket engedne át Oroszországnak vagy Bulgáriának.

A feltételek ugyan módosultak, de Magyarország külkapcsolatait a revízió kérdésében a Románia és a Szovjetunió közötti viszony alakulása szabta meg a későbbiekben is. A Ribbentrop–Molotov paktum mindenképpen előnytelen helyzetbe hozta Romániát, ami viszont csak átmeneti volt, mert Németország elsőrendű érdeke volt a román kőolajszállítások biztonsága, amit minden eszközzel kész volt fenntartani. A Magyarországhoz való viszonyát is ettől tette függővé. Ezen körülmények közepette vetődött fel a kérdés, hogy Magyarország a német hadak átvonulását engedélyezze egy esetleges

Románia elleni fellépésükben, ha Románia leállítaná az olajszállításokat, vagy ha az orosz hadsereg kísérelné meg rátenni a kezét a román kőolaj-kutakra.

Teleki Pál miniszterelnök 1940 márciusi római látogatásakor „többféle revíziós megoldást vázolt” Erdéllyel kapcsolatban: „a terület megosztását, az autonómiát és a két lehetőség kombinációját”. L. Balogh Béni idézi a magyar miniszterelnök Romában tett kijelentését: „Félek egy 45%-os kisebbségi országtól, s ezért bizonyos területeket Délkeleten és Északnyugaton kikapcsolnék a revízióból”. Hozzátette ehhez, hogy „semmit sem fog tenni Románia ellen, mert még közvetett úton sem akarja magát felelőssé tenni azért, hogy Európa kapuit Oroszország előtt megnyissa. Senki sem bocsátaná ezt meg neki, még Németország sem”. Teleki Pál minden lépésében Magyarország függetlenségét óhajtotta megvédeni, mert meggyőződése szerint a látványos kezdeti sikerek ellenére Németország a végén alulmarad. Így tehát Magyarországnak távol kell maradnia a háborútól. De Magyarország és Románia viszonyában minden maradt a régiiben, a „kibékíthetetlen ellentétek” állapotában.

L. Balogh Béni így közelíti meg a második bécsi döntés közvetlen előzményeit. Nyitja tehát könyvének második fejezetét azzal, hogy 1940. június 26-án Molotov ultimátumot adott át Románia moszkvai nagykövetének, amit a román kormány időnyerési kísérletével szemben július 28-án megismételt és nyomatékosított. Felszólította Romániát, hogy megszabott határidőn belül vonja ki hadseregét és közigazgatását Besszarábiából és Észak-Bukovinából, sértetlenül adja át a vasúti közlekedést, a hidakat, repülőtereket és az ipari üzemeket. A román kormányt az ultimátum váratlanul érte, s a pánikot növelte Németország és Olaszország magatartása. Ezek ugyanis azt tanácsolták Romániának, hogy „engedjen a szovjet követeléseknek”. 1940. június 28-án a szovjet hadsereg megkezdte bevonulását, és négy nap alatt elfoglalta Besszarábiát és Észak-Bukovinát.

Románia nemzetközi síkon elszigetelődött, amit az is súlyosbított, hogy a román kormány július 1-jén német nyomásra felmondta az angol-francia garanciát, majd több mint 20 angol állampolgárt – főleg kőolajipari mérnököket és szakembereket – kiutasított az országból. Elszigetelődését ellensúlyozandó, Románia általános mozgósítás rendelt el és hadait vonta össze a magyar határ mentén. A lehető legfeszültebbé vált a viszony a két ország között miután Magyarország is csapatokat vont össze a román határon. Mi több, határincidensekre került sor. A feszült légkör közepette Ribbentrop fenyegető jegyzéket nyújtott át a magyar külügyminisztériumnak, de egyben első ízben ígérte, hogy Németország kész a magyar revíziós törekvések támogatására Erdély kérdésében. Az 1940. július 2-án átadott német jegyzék – L. Balogh Béni szerint – „a berlini álláspont módosulásának kezdetét jelentette a területi revízió ügyében”. Ezt Csáky István külügyminiszter jelezte is az Otto von Erdmannsdorf budapesti német nagykövettel folytatott megbeszélésén. Kifejtette azt is, hogy Magyarország csak akkor nyúl fegyverhez, ha Erdélyben felkelés tör ki, magyarokat mészárolnak le és így felbomolna az államrend, vagy ha az oroszok átlépnék a Prutot és a Kárpátok felé nyomulnának, illetve ha besszarábiai menekültek betelepítésével Románia Erdély elrománosítását kísérelné meg. A diplomáciai kapcsolatok rendkívül élénkké váltak. Megint csak német nyomásra Románia késznek mutatkozott tárgyalni Magyarországgal.

L. Balogh Béni a továbbiakban a német álláspontban bekövetkezett változást elemzi. Szerinte a Franciaország feletti német győzelem, a Szovjetunió által támogatott magyar és bolgár revízió játszhatott szerepet ebben, de nem zárja ki azt sem, hogy Németország már ekkor gazdasági-stratégiai háttérrel akart biztosítani „egy jövőbeni szovjet-

ellenes” támadáshoz. „Bármilyen is volt a mélyebb ok, a német álláspont módosulását közvetlenül kiváltó tényező minden bizonnyal a Romániával szembeni fenyegető fellépés lehetett a Besszarábia átadását követő napokban” – írja a szerző.

Ha 1940 júliusában–augusztusában Németország s vele együtt Olaszország a közvetlen megegyezést szorgalmazta Magyarország és Románia között, augusztus utolsó napjaiban „Hitler váratlanul mégis elszánta magát a döntőbíráskodásra”. Ezek után L. Balogh Béni Olaszország, Oroszország, Anglia és futólag az Egyesült Államok hozzáállását vizsgálja a határrevízió kérdésében. Ugyanakkor kitér Bulgária és Jugoszlávia viszonyulására is. Bulgária – mivel maga is területi követelésekkel élt Romániával szemben – támogatta a magyar revíziót. Jugoszlávia Besszarábia átadása után azon volt, hogy a területi kérdésekben Romániánk megegyezésre kell jutnia Magyarországgal és Bulgáriával, és még egy esetleges magyar–román összecsapás esetében is megőrizné semlegességét, magyarán nem támogatná hadaival Romániát.

Összegezve az 1939 márciusa–1940 augusztusa közötti korszak eseményeit, L. Balogh Béni megállapítja a következőket: Miután a Szovjetunió bekebelezte Besszarabiát a nemzetközileg izolált Romániával szemben Magyarország előnyösebb helyzetbe jutott. A magyar területi revíziót minden nagyhatalom és a környező országok – igaz eltérő módon és eltérő mértékben – támogatták. Döntő volt viszont, hogy Németország Olaszországgal együtt vállalta a döntőbíráskodás szerepét. Természetesen nem feleli a szerző a Turnu Severinben folytatott magyar–román tárgyalások kudarcát. Zsákutcába jutottak a bécsi tárgyalások is a két fél között.

1940. augusztus 30-án Bécsben a Belvedere palota nagytermében hirdették ki a döntést, miszerint Románia köteles 14 napon belül kiüríteni a Magyarországnak átadott területeket. Mind a román, mind a magyar félnek átadták az új határ térképét. Teleki Pált aggasztotta a német térnyerés és a feltétel, hogy Magyarország a német népcsoportokhoz tartozók számára elismerte a Volksbund keretében való kizárólagos szerveződésként. Teleki azt is jól tudta, hogy magas ára lesz a német döntőbíráskodásnak, de azzal is számolt, hogy a szerinte biztosra vehető végső német vereség után Magyarországnak le kell mondania Észak-Erdélyről.

Ezek után L. Balogh Béni részletezi a hangadó román államférfiak és politikai erők egyöntetű elutasító magatartását a bécsi döntéssel szemben. „A trianoni Magyarországon ellentmondásos volt a döntőbírói határozat fogadtatása”, míg ezzel szemben a „döntést az észak-erdélyi magyarok túlnyomó többsége kitörő lelkesedéssel üdvözölte, és a 22 éves román uralom alóli felszabadulásként élte meg. Az „anyaországához” való csatlakozás elsősorban azt jelentette számukra, hogy immár „minden gánc és félelem nélkül” vállalhatták magyar identitásukat. Az örömet nem osztotta a viszonylag kis létszámú kommunista szimpatizáns vagy párttag”. Érthető az is, hogy az „délerdélyi magyarság tömegein mélységes csalódás és elkeseredettség vett erőt a második bécsi döntés hírére: a legtöbben közülük a trianoni katasztrófához hasonló sorscsapásként élték át az újabb kisebbségi létforma beköszöntét”. Ami a döntés nemzetközi fogadtatását illeti L. Balogh Béni szerint a visszhang „ha nem is volt kifejezetten ellenséges magyar szempontból, elismerést sem jelentett, és inkább a románoknak kedvezett”.

Mindezek után a szerző beszámol a demográfiai következményekről, utalva mind az 1930. évi román, mind az 1941. évi magyar népszámlálási adatokra. Hasonlóan jár el a gazdasági következmények kérdésében is. Végkövetkeztetéseit a következőkben rögzíti: „a Hitler által hevenyészve meghúzott, Erdélyt kettészelő határvonal földrajzilag és gazdaságilag valóban elhibázott volt, demográfiailag pedig vitatható, hiszen több

mint egy millió románt szakított el az anyaországtól”, de „a bécsi döntés által megállapított határ semmivel sem volt rosszabb a húsz évvel korábban, Trianonban megvontnál. A trianoni határ ugyanis földrajzilag és gazdaságilag éppoly mesterségesnek számított, mint az 1940-es, etnikailag pedig még annál is vitathatóbb volt, hiszen több mint másfél millió magyar lakost csatolt Romániához, színmagyar területekkel együtt. Azért, mert a második bécsi döntés utólag rossz megoldásnak bizonyult, önmagában még sem erkölcsileg, sem politikailag nem ítéltető el az elhibázott trianoni békeszerződés megváltoztatását célzó revíziós törekvés, amennyiben a magyarlakta területek visszaszerzésére irányult”. A szerző szerint az már „kifogásolható”, hogy a részleges revízió a „világhatalomra törő Németország és olasz szövetségének döntése nyomán valósult meg 1940-ben. Így mind Románia, mind Magyarország Berlinnel szembeni alárendeltségét erősítette”.

L. Balogh Béni áttekinti a nagyhatalmak háború alatti és utáni magatartását. Megemlíti, hogy „Erdély területi státusa még az augusztus 23-i román átállást követően sem dőlt el. A Szovjetunió ugyan egész Erdély Romániához való csatolását szorgalmazta, de az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország egy etnikailag igazságosabb határ meghúzására törekedtek”. Végül is a Szovjetunió álláspontja győzött az 1947. évi párizsi békekonferencián. A ránk nézve szomorú következményeket ismerjük, de azt is tudomásul kell vennünk egyben, amit L. Balogh Béni záró szavaiban említ, hogy a második bécsi döntés „súlyos tehertételt jelentett a magyar–román államközi kapcsolatokban”.

Az 1940. évi határ Kötegyán és Nagyszalonta közötti elágazástól a Sebes-Körös folyását követve Magyarországhoz csatolta Nagyszalontát, Nagyváradot, Kolozsvárt, Marosvásárhelyt, a Székelyföldet, ahonnan a Keleti Kárpátok vonalát követte a máramarosi havasokig. L. Balogh Béni nem feleli, hogy a románok, s főleg az északerdélyiek nemzeti tragédiaként élték meg a döntést. Viszonylag sokan menekültek el. Nagy volt a családi és más tragédiák száma. A román köztudat magyarelles beállítottsága évtizedekre szólóan hatott és hat ma is a magyar–román viszonyban.

Bátor hozzáállást és a lehető legszélesebb tájékozottságot követelt a szerzőtől részéről a sok ellentmondástól terhelt kérdés tárgyilagos, kritikai elemzése. Mindenképpen üdvözölhetjük, hogy a csíkszeredai Pro-Print Könyvkiadó a Bárdi Nándor szerkesztésében megjelenő Múltunk Könyvek rangos sorozatában adta ki a L. Balogh Béni összefoglalóját a második bécsi döntésről.

Bukarestben 2003. április 15-én